

GUDA-OSTEKO BERTSOLARIAK

SARRERA

Lan txiki baterako arlo aundiegia artzen dudala jakinik, zear dezadan aurretik zertara noan eta zertara ez. Bertsolaritza mugimendu bezala arturik ari izango naiz batez ere, zer biziera eta eboluzio izan duen aundi aundika erakutsiz. Alde orretatik ez da ainbeste ia mende erdi onetako istoria egitea, bertsolari banakoen izen eta lanekin, artezko eta gizarteazko mugimendu onen martxa eta ildo nagusiak eskaintzea baizik. Ari nagusiak, ez bilbea bera.

Auek onela, bertsolaritzaren eboluzioa edo baldintza sozial desberdinak agertzen saiatuko gra, baita bertsolaritzaren bere barruko eboluzioa ere, izan baldin bada. Barne eboluzioa eta inguru eboluzioa elkarrekikoak izaten dira geienez eta bertsolaritzan ere ori argi ikusiko dugu. Eboluzio orrek tradizioaren jarraipena edo identitatea nola daraman ere agertzen aaleginduko naiz, desberdintasunak ez bait du berdintasunik ez dagoenik esan nai. Alde orretatik gaurko bertsolaritzak eta gerra aurrekoak –betikoak beraz– berdinetik geiago daukate desberdinetik baino. Eboluzioak ez du jarraipenik ukatzen, (fosilmendua baizik.

GERRA ONDOA

1.– Giroa

Gerra ondoko leen urteak nik ez nituen ezagutu, baina sobera ondo eza-gutu zutenak amaika bizi dira eta oriei entzunik, eta edozein gerra galduren ondokoa nolakoa izan litekeen-leikean pentsaturik, giroari buruz badakigu bildurra zela nagus, ez motiborik gabe noski. Urte aietako miseria eta itomena bertsolaritzan ez ezik beste iardun guztietan ere kanposantuko bakea bezalakoa izan zen, baten ere euskal usainik eukien zeukaten gauzetan.

Giro orren barruan bertsolariak guztiz mutu al zeuden? Ez guzti, baina bai oso kontuz. Giro jakin jakinetan, oso zirkulu itxietan, egingo zen bertsotan, baina ez programaturik, ustekabeen baizik, eta ez gutxitan zurrutak lagundurik. Alaxe ere gerra ondoko leen urteetan ez zen nonahi giro izaten, erririk eta auzorik txikienetan bait zeuden norbaitzuk edo norbait gerrako irabazle, eta inor ez bazegoen ere, ezin kendu egon zitekeen bildurrik.

2.– Berriro kantari

Gerra ondoko urte estu aietako zauriak itxiz –ez aaztuz– zioazen neurrian, bertsolariak berriro ere asi ziren an-emenka kantari, programaturik esan nai dugu. Bertsolaritza sekula ez da guztiz isildu, bakoitzak bere baruarekin besterik ez bada ere, baina plazan eta egitarau baten barruan kantatzea beste kontu bat da. 1945 inguruan bertsolariak plazan iardutea berriro normaldurik

Manuel Olaizola Urbieto. "Uztapide" (Arg. Auñamendi Entziklopedia)

buruz itz egitekotan, beste kontu batzuk aipatu bearco bait ziran. Kontuan izan emengo gerra amaituaz batera European munduko gerra asi zela gure Iparraldeak garai aietan beste istoria bat du.

zegoen. Basarri, Uztapide, Zepai, Txapel ea abar Euskal Erriko plazetan zebiltzan, leenengo biak batez ere. Basarrik gerra aurretxoan, 1935ean ain zuzen irabazi zuen Donostiko txapelketa, Txirrita bigarren gelditurik, eta uraxe zen gerra ostean jarraipena beregaintzen zuen izen nagusia. Uztapide 1952an ezkondu zen eta ordurako bertsoan urte askotan ibilia zen. Lasartek berak ere, gazteagoa izanik, amazazpi urtekin kantatu zuela leenengo aldiz Zaldibarren kontatzen du. Beraz, au ere berrogeita bosgarren urte ingurutik laster ezaguna zen plazetan.

la esan dezakegu, gerra amaitutakoan, oso tarte laburra izan zela isiltasun osoan. Bertsolariak bereaalaxe asi ziren an emen kantatzen, Gipuzko aldean beintzat. Aitor dezadan bide batez egoaldeaz ari naizela, Iparraldeari

3.– Gaiak eta bertso ingurua

Gerra ondotik irurogeigarren urtean Euskal Erriko txapelketa nagusia jokatu arte, zer gai eta giro izaten zen bertsoetan? Bertsolariak batez ere festa giroan kantatzen zuten, librean eta gai jartzailerik gabe. Librean kantatzeak ez du esan nai edozer kanta leikeenik. Gai politikorik kendeak apenas eskatzen zuen eta noizbait abertzale aldeko edo Francoren kontrako bertsoarik entzuten bazen, alako dardara zabaltzen omen zen entzuleengan.

Garai aietan euskarari ekiteak gaur baino konnotazio politiko geiago zeukan. Politikaz zuzenean kantatzea ezinezkoa zene gero, euskarak azpiko sentimendu isil guztiak bere gain biltzen zituen eta etsaiek ere bazekiten ori, eta ezin izaten zuten jasan. Orregatik sarritan euskara defendatzeari intentzio politikoa eranstean zitzaion eta gauza gutxi bear, mutur txarrak ikusteko. Mutur txar aiek geienean zerbait agintzen zutenak izaten ziren, edo agintariei txibatzoa pasatzekoak. Ala ere esan dezakegu, urte zorrotz aietako mezu politikoa, politikatzat artzerik baldin bada, euskararen inguruan zebilela batez ere.

Orretaz aparte, orduko bertsolaritza dibertsiorako eta bromapasarako zen batez ere. Umorea itz batez. Jendeak orixe nahi zuen bertsolariengandik eta orretarakoxe dei egiten zieten. Alderdi umorezko eta kirolezko ori bertsolari-tzaren nortasun zatirik aundiena da dudarik gabe eta orri eutsi ez ezik, indartu eta edertu egin zuten garai artako bertsolariak.

4.– Itzal berria

Indartu eta edertu esan dut eta edertasun ori batez ere bertsolaritza arlotetasunetik txukuntasunera jasotzean datza. Gerra aurreko bertsolaritza sagardotegi eta taberna zuloetakoa izaten zen geien bat, plazako saioak gutxiago zirela. Giro orretan eta zurrutaren inguruan iardaskeria eta trakeskeria ere ez zen gutxi izaten. Gerra ondoan, ordea, bertsolaritza alako duintasun bat artu zuen eta estilo berri onen eragiletzat Basarri jo bear da batez

ere. Gai arinak eta bromazkoak kantatuko baziren ere, zakarkeriak ebitatzen saiatuko ziren, bertsoketari alako altura bat emanez. Plazan eta publikuaren aurrean kantatzea ez da izan ere taberna zuloan goizaldeko orduetan kantatzea bezala. Orrek forma aldetik ere bertsolaritza asko obetu zuen, edozer esateari baino ondo esateari garrantzi geiago emanez, neurriz, errimaz eta euskararen jatortasunez.

5.– Ibilerak

Gerra Ondoko bertsolaritzan aparteko lekua ematea merezi du ibilerei. Erriz erri kantatzen bazuten ere, ez zen gaurko ibil modurik eta kantatu bear zen errira iristen eta itzultzen lan geiago izaten zen an kantatzen baino. “Orduko ibilerak” esaten dutenean, trenean bezperan abiatu, gero autobusean, gero berriro beste tren batean eta alako batean lekura iristea esan nai du eta bueltan beste ainbeste, urrun samar edo desbidean zeuden errietara joan bear zenean. Ibilera aietan normal zen egunerako joan eta biaramonean itzultzea, baita bezperan joan, eguna an pasatu urrengo egunean noizbait etxeratzea ere.

Orrek joaten ziren lekuan bertso asko kantatzen eskatzen zuen. Erri batean eguna pasatu bear bazen, ango errikoek bertsolariek zenbat eta denbora gutxiago isilik egin ainbat eta naiago, bearbada urrengo urterarte ez bait zuten beste aukerarik izango. Orduan ez zegoen gaur bezala bertsolariak irratiz noiznahi entzuteko aukerarik edo edozein iluntzetan probintzitik probintzira ere bertso saio bat entzutera joateko modurik. Bertsolariak, beraz, joaten zen lekuko jendeari gustoa emango bazion, asko katatu bear zuen.

Ibilera aietan bada beste alderdi bat ere oso kontuan artzekoa. Orduan ondo jatea ez zen eguneroko gauza izaten. Gosea ere izaten tarteka eta neurtu bearra etxerik geienetan. Ori probatu ez duenak ez daki jatordu on baten ilusioa zer izan zitekeen. Bertsolariek alako egun batean ilusio aundia eramaten zuten, bazkari edo afari eder bat egiteko. Garai aietan gorputza ederki kontsolaturik etxera itzultzeak ez zuen gutxi esan nai.

Gaur jateko ilusiorik ez da ainbeste izaten, edozein egunetan bait dago naiko aukera, etxe batzutan orain ere estuasunak izango dira baina. Jana ez ezik, dibertsioa ere an zegoen. Bertsolariek, gazteak baziren batez ere, berek gozatzen zuten ibilera aietan ederki. Kantatzea lana bada ere, lagun berriekin eta festa berrietan ibiltzea gozoa izaten da, bestela aukera gutxi dagoen garaian. Pentsa urte aietako dibertsioak, bertsolariak ibiltzen ziren giro euskaldunetan beintzat, gaurkoen kolorerik ere ez zeukatela.

Alde orretatik, bertsolariak, bai gaien trataeran eta bai beren portaeran, beti izan ziren giro sozialak markatzen zuen arau estua baino liberagoak.

Ondo psa erazteaz eta eragin zabalkorraz batera, berak ere gozatzeko modua zan, oitura, erretiro eta abarretan jende arruntari barkatuko ez zitzaiona bertsolariengan normaltzak ikusten bait zen.

6.– Bertso jarriak

Gerra ondoko berezitasun bat –oraingoan negatiboa nir eustez– aipatzeko, ezin bertso paperen berri eman gabe utzi. Gauza jakina da bertsolaritzan

bertso paperak edo bertso jarriak bapateko bertsogintza bezain garrantzitsuak izan dirala. Sarritan bertsolariak, sagardotegiko umorean eta saltsan arlote samarrak baziren ere, gero bertso paperetan beste altura bat eta beste itzal artzen zuten. Areago oraindik bertsolaritzaren istoria geien bat bertso jarrien istoria dela esan liteke, bapatekoak ez bait dira gureganaino gutxi besterik iritsi.

Ain radizio indartsu ori gerra ondoan auldu edo ia desagertu egin zen. Bertso paperak ezkutatu egin ziren. Zergaitik? Bearbada bapateko bertsoketa zabaltzen eta indartzen zioalako eta bertsolariek bietarako astirik edo aldarterik ez zeukatelako? Bertso paperen inu eta motibo sozialak aldatzea ere izan liteke, baita bertsolariek modalitate orri garrantzirik ez ematea edo ez oartzea ere. Den moduan dela, bertso iarrien tradizioak beerakada aundia egin zuen gerra ondoan. Basarrik 60an Euskal Erriko txapelketa nagusia irabazi zuenerako, bazituen iru bertso liburu eginak, baina ori ez zen beste bertsolarien arteko joera normala. Uztapidek, adibidez, bertsolaritzatik erretiratu eta gero moldatu zuen bere bertso liburua.

Baziren bertsoak jartzen zituztenak aldizkarietan eta abar, baina ez ziren plazako bertsolari ezagunak. Bertso jarriei arretarik ez emate orrek gaurko egunotara arte iraun du. Orain bertsoak jartzen dira, eta badiñudi tradizio funtsezko ori berreskuratzen ari garela, baina oraindik ere bertso liburuak egitea geiago da denboraldi bateko lana, bizi guztiko lanen bilduma baino. Txirritak, adibidez, bizitza guztian zear jarri zituen bertsoak, ez urte batean artara jarrita.

Era orretara, bapateko bertsogintzarekin batera bertso jarriak ere erritmo beretsuan eramatea aberastasun aundiagoa litzateela iruditzen zait.

Bertso jarrien desagerpena edo gutxienez indar galtzea gerra ondoko kontua da, txapelketak asi eta gero segitu izan duena eta gaur ere oraindik orakatzeko gaudena. Galera horrek azterketa sakor bat mereziko luke, bai alderdi sozialetik, bai alderdi kulturaletik, eta lan on bat egin nai duenarentzat badago or ikerketa interesgarri baterako gaia.

TXAPELKETA: 60TIK 67RA

1960an jokatu zen Euskal Erriko txapelketa nagusia, leenengoa gerra ondoren. Basarri geratu zen txapeldun, Uztapide bigarren, Azpillaga irugarren eta Xalbador laugarren. Txapelketa onetarako Bizkaian eta Nafarroan aurretik txapelketa probintziala egin zen, eskualdeka kanporaketak egin eta ango irabazleekin probintziko txapela gero finalean jokaturik.

Leenengoa eta bigarrena Euskal Erriko Txapelketa nagusira pasatu ziren, Bizkaitik Mugartegi eta Azpillaga, Nafarroatik Nabate eta Perurena eta Gipuzkoatik Uztapide eta Mitxelena, baina Gipuzkoakoan ez zen kanporaketa sistimaz izan, probintziko zorti bertsolari ustez famatuenekin saio bat eginik baizik. Iparraldetik berriz inolako saioarik egin gabe, Xalbadorri eta Martini dei egin zitzairen eta alaxe etorri ziren aiek Euskal Erriko txapelketa nagusira.

Bizkaian probintziko txapelketak aurreragotik asi zirela esan bearra dago. Leenengoa bietan Balendin

Enbeita geratu zen txapelkun, irurogeian Mugartegi txapelkun eta Azpillaga bigarren eta auek joan ziren gero Donostia. Irurogeita batean Azpillagak irabazi zuen Bizkaioa, baina ez zen Euskal Errikorik izan. Irurogeita biko Lopategi geratu zen txapelkun eta handik aurrera honek irabazi zituen Bizkaiko txapelketa guztiak.

Txapelketa bolada onek bertsolaritzako panorama asko aldatu zuen, kasu onetan bertsolaritzaren onerako. Txapelketak dituen akats eta arrisku guztiak jorik ere, ezin ukatu bolada hark entzulegoa asko piztu zuela eta bertsolari berri mordoa agertu zela.

Balendim Enbeitia (Arg.: Auñamendi Entziklopedia)

1.– Entzulegoa

Txapelketak jende asko arrastatzen zuen atzetik, bestela bertso saio normalean oso zaila zena. Jendetza ori ez uste Donostiko finalean bakarrik mugitzen zenik. Aserako eta beerengo mailetan ere joan-etorri aundia sortzen zen. Nik Bizkaiko berri ezagutu nuen eta txapelketa probintzialek berotasun aundia sortzen zuten. Leenbizi eskualdeka izaten ziren kanporaketak.

Bizkaia bost barrutitan banatzen zen eta eskualde bakoitzeko kanporaketara normai aurkez zitekeen. Aietako irabazleek gero, aurreko urteko leenenbigarrenekin, finala jokatzeko zuten, Bilbon geienean.

Eskualdeetako saiotan ez zen bearbada ainbesteko kalitaterik izango, edonork parte artzea libre zeukalako, baina emozio aldetik egun aundiak izaten ziren aiek, ainbeste jende batzen bait zen eskualde barruan ezagunak zituzten lagunak demara. Bakoitzak bere lagunak koadrilak, erritarrak eta abar eramanik, joko giro ederra sortzen zen. Zer esanik ere ez gero probintziako finalean. Neuk neure begiz ezagutu ez nuen arren, beste probintzietan ere antzeko giroa sortzen zela gauza jakina da. Irurogeiko Euskal Erriko txapelketa eldu zenean berriz, Donostiko Victoria Eugenia antzokia leporaino beteaz gainera, milaka entzule ginen ango berrien segitzaile.

Jendearen mugida orretan sentimendu abertzaleak indar aundia zuela dudarik ez dago. Bertsolari txapelketak ez ziren noski agerpen politiko esplizitoak, baina euskararen eta gisako arazoien azpian berotasun politiko bat ere ba zela nabarria zen. Gerra galdu eta ainbeste urtetan ain eltze estuan sakaturik egon ondoren, bertsoa txalotzeak bergantza moduko zerbait ezkutatzen zuen. Geureaz emozionatzean, bide batez etsaiari “nor daukak ori” esatea bezala egiten genuen. Azpi sentimendu politiko au ez dut esaten jakinez gainerakoa zenik. Batzurenagan ori ere bai, baina berezko bulkoak emanik mugitzen zirengan ere, aurreko eta garaiko istoriak pisu aundia zeukan, aoartzen ez baziren ere.

2.– Bertsolariak

Txapelketa aiek bertsolarien aldetik ere eragin aundia izan zutela dudarik ez dago. Izen berri asko plazaratu eta famaratu ziren, txapelketarik gabe ain ezagun egingo ez zirenak. Ez dut zerrendarik eman nai norbaitzuk deskuidatzen.

tuta aazturik uzteko bildur bainaiz, baina txapelketa aietan zenbat bertsolari aundi azaldu zen normainen begi bistan dago. Eta ez da pentsatu bear Euskal Erriko txapelketara iristen zirenak bakarrik. Oriek dudarik gabe, baina probintzi barruan geratzen zirenen artean ere, izenak asko zabaltzen ziren eta gero erriz erri kantatzeko, beste aukera batzuk izaten ziren. Probintzi mailan izena irabaztea ez uste gutxi denik.

3.– Txapelketen arriskua

Ez nuke aipatu gabe utzi nai txapelketen alderdi arriskutsua ere. Arrisku ori ia berea du, ez bait dago jutzatzeko neurri matematikorik. Epaille bakoitzaren jakintzak eta batez ere gustoak –bai politikan, bai erlijioan eta abar– asko kontatzen du eta erizpide berdintsuak eta objetiboak ez dira bat ere errezak.

Berezko zailtasun orrez gainera, txapelketetan beti izan dira zeresanak epaimaaiari buruz: batean geienak probintzia batekoak direla, bestean apaizak eta fraileak direla nagusi, eta ala. Epaiaren neurri objetibo zeatzik ez izatearen babesean, gauza zelebreak eta azpi konponketa susmagarriak egin izan dira, batean desenpateak eta bestean alako aproba berriak egin eraziz.

Entzulegoaren aldetik ere forofismo aundiak sortzen ziren. Bakoitzak bere segitzaille mordoa izaten zuen eta aukerak, ondo naiz gaizki kantatu, beren fabo-

ritoari joko zioten txalo. Adibide bat jartzeko, Xalbadorri ain bidegabeki txistu jo zitzaion urtean bera txapeldun uzten deskuidatu izan balira, entzuleo guztia gainera etorriko zen. Forofismo ori puntu bateraino ederki dago, baina kontrolatzen ere zaila izaten da. Orrelakoxea zen txapelketa aietako giroa, ez bakarrik Euskal Herriko finalean, aurretik probintzietan eta aurrerago eskualdeetan ere baizik.

Fernando Aire, "Xalbador" (Arg.: Auñamendi Entziklopedia)

65.TIK AURRERA: BERTSOLARITZA SOZIALA ETA POLITIKOA

65. urte inguruan koka liteke bertsolaritzen eragin aundia izan zuen eboluzio bat, ez ainbeste teknika aldetik, gaien eta auen trataeratik baizik. Urte orietan –jo dezagun, zabal arturik, irurogeitik irurogeita amarrena bitartean– Euskal Errian mugimendu aundia sortu zen, apaizak "lotsagabeturik" zebiltzan, gazteriak egundoko sua zeharren, adin geiagokoek, gerran ibiliek eta beren baitan abertsale mina gorderik zeukatenek, pozez eta emozioz ikusten zuten "buelta" ura. Gizarteko estamentu guztiak ukitu zituela mugimendu ark esan liteke. Garai ederrak benetan idealismorako, gazte artean batez ere.

Mugimendu ark bertsolaritza ere arrapatu zuen, gai politikoez garrantzi aundia artzen zutelarik. Politika ori be aldetako txanpona bezalakotzat jo liteke: alde batetik abertzaletasunaren defentsa eta besterik frankismoaren kontrako eraso. Alde biak, bistan dagoenez, elkarrekikoak ziren eta txanpon bat bakarra. Politika, beraz, zabaltasun orretan artu bear dugu, ez gaur uler litekeen bezala, ainbeste proiektu desberdinen arteko aukera bezala. Oso politika orokorra zen ura eta areago ziren sentimentuak arrazoiak baino.

Arrazoi nagusia Euskaldiren askatasuna zen, orretarako naitaez frankismoaren erorrera bear zelarik.

Gai politiko oriekin batera gai sozialak ere sartzen asi ziren, besteak baino aulkiago bazen ere. Grebak eta gainerako arazo sozialak gero eta leku geiago zeukaten bertsozintzan. Joera berri onen aintzindariak Lopategi eta Azpillaga izan ziren. Artean basarri eta Uztapide bikotea ain ezaguna izan zen bezala, garai onetan bizkaitar bikote gazte onek arrakasta izugarria artu zuen, nonaitik zetozkien deiei abastorik emen ezinez.

Joera orrek zenbait jenderengan muzina eta azpijana sorrerazi zuen, gira onetako esamesak zabalduz: “Ori ez duk bertsoaketa, politika baizik”. “Orain bertsolari txarra ere ona izan zitekek, politikan pixka bat sartuz gero”. Baina gazteriak marmario oriei jaramon gutxi egiten zion eta Lopategi eta Azpillagaz jendetza aundiak batzen zituzten zebiltzan erri guztietan.

Urte batzuk joanak direnez gero, fenomeno orren balantzea zuzenkiago egiteko moduan gaude orain. Nire ustez bi gauza oso kontutan artu bear dira bertsolaritza kointura berri orretan. Alde batetik bertsolari aiek ez zuten “bertso politikoa bakarri” egiten, “bertso politikoa ere bai” baizik. Oso desberdina da ori. Bertsolaritza zaarrezko jolas edo ziri bertsoari eutsi bearra zegoen eta eusten zioten. Eta batez bestekoa joez gero, umorezko bertsoak geiago ziren bertso politikoa baino. Gertatzen zena jende askok bertso politikoa gordetzen zuela geiago gogoan, ura bait zen inpaktu gogorragoa egiten zuena.

Bada beste gauza bat ere oso kontuan artu bearrekoa. Bertsolaritza istorian zear izen aundirik geienak izan dira bertsolari “politiko-sozialak”. Bakoitzak bere ikuskera politikoa eta soziala noski, baina bertso politikoa, sozialak eta erlijiozkoak garrantzi aundikoak izan dira beti. Xenpelarren bertso sortarik kantatuena bearbada “la guriak egin du” izango da, guztiz politikoa. Ar dezagun Txirritaren kasua. Aren irudia umore sortzaile eta ziri sartzaile bada ere, ura oso politikoa zen, bat izatekotan. Aren bertso jarrietan gerrek, foruek, istoriak, pertsonaia politikoez eta gertaera sozialez pisu izugarri daukate. Txirrita oso bertsolari politikoa izan zen eta ez dago bere lanari begirada bat botatzea besterik.

Baina –eta emen dago agian giltza– Txirritak eta aurregaokoek bertso jarrien bidez adierazten zituzten bere ideia politikoa eta sozialak. Bapateko bertsozintzari ez zioten funtzio ori ematen, dibertsiozkoa baizik. Alde batetik normala ori ere, bapateko bertsoaketa oso mugatua eta lokalizatua zelako. Txirritak gauza aundizat kontatzen zuen urte batean amairu plaza egin zituela. Kantatzen zuen bapatean ere eta ez gutxi, baina erritik asko urrundu gabe, dozena erdiren bat sagardotegiren bueltan beti, Oorereta, Irun, Donostia, Ernari eta Oiartzun inguru orretan. Garai aietako ibilpideekin urrun joatea ez zen erreza eta joaten zenean, oso gauza bakan bezala. Nola iristen zen Txirrita Euskal Erri osora, bere ideiak eta sentimentuak kantatzera? Bertso paperen bidez.

Komentatzen ari garen gerra ondoko bertsolaritza gorago ere esan dut bertso jarriek indarra galdu zutela. Bapateko bertsoaketa zabaldu eta indartu zelako? Aztartzea merezi lukeen fenomeno delako esan dugu. Irurogeitik irurogeita amarrera bitarte orretan gertatu zen nobedadea ez zen ainbeste bertso politikoa populartzea, gai oriek bapateko bertsoaketa pasatzea baizik. Txirritak bertso jarrietan egingo zukeen auek bapateko saiotan egiten zutela, ortxe dago alde. Eta ez alde txikia, aro berri bat mrkatu zuena baizik. Aro onen makalunea –esan dezadan berriro ere– bertso jarrien tradizioa

aultzean eta ia desagertzean dago. Jartzen ziren, bai, bertsoak, baina ez bapateko bertsolari famatuena artean, salbuespenen bat edo beste izan ezik.

68.TIK 80.RA

Euskal Erriko txapeketa nagusiak lau izan ziren: 60, 62, 65 eta 67.–koa. Irurogeikoa Basarrik irabazi zuen eta beste irurak Uztapideak. 68.an Sariketa Nagusi bat ere izan zen, Bsarrik irabazi zuena, Xalbador bigarren, Lasarte irugarren, Uztapide laugarren, Lopategi bosgarren etab. Geratu zirelarik. Auetaz gainera, bai Iparraldean, bai Egoaldean, izan ziren beste zenbait sariketa ere, baina Euskal Erri mailan, 68.koa izan zen azkenengoa bolada artan. Urrengo laurogeian jokatu zen. Amabi urtetako tarte beraz. Zer gertatu zen tarte orretan?

Gorago aipaturiko giro politikoa eta soziala goruntz joan zen Franco il eta geroago arte. Aurretik Espainia mailan zenbait auteskunde izan baziren ere, Euskal Erriko panoraman 79.ko auteskunde munizipalak eta gerotxoago autonomikoak jo daitezke aro desberdin baten mugatzat.

Abertzaleak, udaletxeetan batez ere, alderdi desberdinetan desmarkaturik, giro politikoa oso zirkunstantzia berrietan sartzen da, bertsolaritzan ere bere eragin handia duelarik.

Baina goazen 68.tik 80.ra bitarte orren ildo nagusiak ematera. Alde batetik garai orretan txapelketa nagusirik ez zela izan esan badugu ere, beste maila bateko txapelketak asko zabaldu ziren, gazteen artekoak batez ere. Izen batzuk aipatzeko, or zeuden Idiazabal, Zaldibia, Mallabia, Añorga eta abarretan egiten ziren gazte txapelketak.

Izen handiko bertolariak zer egiten zuten? An eta emen etengabe kantatu. Giro politikoa eraginik edo eskaturik, bertsolaritzak gorakada handia egin zuen jende aurrean eta pentsatzekoa zenez, zigorrak jausten ere asi ziren. Zenbait bertsolariri debeku amaten zuela, koartelelan bertso saioak interpretatzeko, lan geiegi eta zaila egin bear bait zen. Franco il ondotxoan berriz, bai bertsolari, bai kantari eta bai edozer ugaritu zen, alako boom arrigarria sorturik. Alde batetik geiegi zen ura, baina bai bearrezkoa ere. Kalitateari baino berotasun politikoari geiago begiratzen zitzaion eta bertso saio naiz kantaldi bakoitza –sarritan biak batera konbinaturik– mitin edo manifestazio handi bat bezala izaten zen. Jaialdiak geiago ziren orretarako aitzakiak, beren izatearen agerpen baino. Ez gara jaialdi aiek zertatik zenbat zuten zeazki neurtzen asiko, dena batera bait zen, baina irurogeita zortzi ingurutik emengo udal auteskundeak artekoa abalantxa bat bezala izan zen.

Bertsolaritzari buruz, mugira aren barruan ibiltzeaz gainera, gertakari barriak agertzen asi ziren, ala nola bertsolari eskolak, euskaldun berriak, gazte jende iritarra etab., baina puntu auek gerotxoago tratatuko ditugu banaka..

Ignacio Eizmendi Manterola, "Basarri".

TXAPELKETAK BERRIRO

Azken urteotan txapelketak berriro martxan asi dira. 79.ko abeduan asi eta 80.ko Errege egunean finala izan zuen leenengoak. Urrengo 82.–ko azaro-

abenduetan jokatu zen eta 86an beste bat jokatu da, Sebastian Lizaso txapel-dun geraturik. Txapelketa orietan partaide izan naizenez gero, ez da itxura izango neu astea balorapenak egiten. Baina badira entzulegoari buruz esan litezkeen zenbait gauza, eboluzioa adierazten duten ezaugarri bezala.

Laurogeiko txapelketan, aurreragoko txapelketekin konparaturik, zenbait berritasun nabari zen entzule artean. Alde batetik leengo txapelketetako forofismo edo intxa giroa asko leundurik, zegoen edo ala zirudien beintzat. Jendeak, oro har, ango nahiz hemengo bertsolaria izan, txalo jotzean ez zuen distintziorik egiten, edo ez zen nabarmentzen beintzat. Alde orretatik, entzulegoan jarrera zabalagoa ikusten zen.

Beste gauza nabarmen bat entzulego gaztearen ugalmendua izan zen. Bai mutilak eta bai neskak portzentaia aundia osatzen zuten eta ori entzulegoaren erreakzioetan ere asko igartzen zen. Nondik sortu zen entzulego gazte ori? Geroago erantzungo diogu galdera orri.

Azkenen ez ziren gutxi boligrafoa eta papera eskuan zutela saioa segitu zutenak ere. Zertarako? Bakoitzak bere puntuazioa eramateko izango zen. Gogoan dut bertsolari batek nola esaten zuen gero: "Jendeak papera eta luma eskuetan zituela oartu nintzenez, leku ederrera etorri gaituk, pentsatu nuen neurekiko". Entzulego berri orren presentzia laurogeita biko eta laurogeita saiko txapelketetan are geiago nabarmendu zen.

(Argazkia: Jagoba Manterola; iturria: Xenpelar Dokumentazio Zentroa)

BERTSOLARITZAREN ARRAKASTA BERRIA

Nondik irten zen laurogeiko entzulego gazte berri ori? Kultur mugimenduetan gauzak ez dira zuzak bezala erretzen eta gutxiago euskararen inguruan. Irurogeitia amazortzigarren urte ingurutik aurrera, bertsolaritzan alako mugida bat nabari da, zorionez geitzen joan dena eta naitaez esplikazioren bat bear duena.

IKASTAROAK

Bolada orretan, bertsolaritza gustagarri egiten zelako, edo euskara ikaste-ko eta praktikatzeko oso baliagarritzat jotzen zelako, edo jolas moduan tiratzen zuelako edo kulturaren adierazpen aundizat artzen zelako, edo arrazoi guzti oriek batera biltzen zituelako, bertso ikastaroak nonai eskatzen asi ziren. Laburragoak edo luzeagoak, baina geienean amar ordutatik gorakoak eta batzutan oso luzeak ere bai. Euskal senez edo kontzientzi abertzale utsez urreratzen zirenak ere bertsoaren arrak jota geratzea ez zen arrizkoa. Euskararen edo kulturaren alde etorri eta bertsozale irten. Ikastaroekin batera bertsolaritzari buruzko itzaldiak eta mainguruak ere asko zabaldu ziren.

BERTSOLARI ESKOLAK

Mugimendu guzti orren adieazpiderik argiena eta eratuena bearbada bertsolari eskolak dira. Fenomeno onek berak bakarrik merezi luke azterketa luze eta sakon bat.

Lehenbizi finka dezagun “eskola” itz orren esanaia. Hitz ori bertsolaritza guztian erabilia izan da. “Xenpelarren eskola”, “Iparraldeko eskola”, “Azpeitiko eskola” etab. esaten denean, itz orrek alako estilo edo tankera bat esan nai du. Orrez gainera “eskola” itzak taldetasunaren esanaia ere izan du istorian zear. Ez dauka, ikastetxeekin zerikusirik zuzenki. Zer jende mota biltzen den alako eskola sortuko da.

Esaten ari garen garaiko eskolak ere toki eta egun jakin batzutan batzen diren lagunarte batzuk dira, bertsolaritza lantzea elburu dutela. Eskola auek tradizio bati segitu edo artaz jabetu nai luketenak dira. Leenago “gure kolegioak sgardotegiak” baldin bazinen, nola tradizio ura gaurkotu sagardotegirik ez den lekuan edo euskaldunak oso minorian aurkitzen diren irietan eta erri aundietan?

Eskola orien sorrera eta barne abioa ulertzeko zer jende mota batzen zen ikustea besterik ez dago. Geienean jende gaztea edo gutxienez bertsozale klasiko orietaz desberdina zen. Baita ere geienean jende eskolatu samarra zen, ikasten ari zirenak edo ikasketak amaituak zituztenak, batez ere euskara munduan irakasle zebiltzanak etab.

Eskola oriek sortzearen elburua anizkoitza zen. Alde batetik bertsolaritza bera, ez ainbeste bertsolari izateko elburu zuzenez, bertsozaletasuna sartzeko baizik. Orrekin batera euskara lantzea eta praktikatzea ere elburu aundizatzen zeukaten. Kontuan izan portzentaia aundi bat euskaldun berriak zirela. Onek aparteko atala merezi du, gero egingo dugunez. Azkenik euskaldun giroa sortu naia ere tartean zebilen, bai talde barruan, bai kanporako proiektuak. Azken batez problema aundi eta eguneroko bat dago erdi erdian, ots, irietan edo erri aundietan, euskalduna ain gutxi eta sakabanaturik aurkitzen diren munduan, eskaldun sentitzen dena nola euskaldun bizi?

Bertsolaritza arazo latz oriei erantzuna emateko tresna egokia izan litekeela konturatu ziren eta orrelaxe asi ziren bertsolari eskolak sortzen eta ugaritzen. Geienean ikastaroren batetik asirik, elburu nagusia gero jarraitzea zen. Orrela astean bein iluntzeko ordu batzutan baturik, talde bat osatzen dute eta egun ori lan eguntzat eta dibertsio eguntzat artzen dute. Biak batera, bertsolaritzak, guso pixka bat artuz gero, ondo pasatzeko modua ere ematen bait du. Bertsolaritza bitarteko zela, beraz, lagunartea, lana, dibertsioa eta euskaldun bizitzeko era bat zeukaten, asteko ordu batzutan beintzat. Ordu oriek gero beste anitz lan eta ekintzetarako ere aukera emango zuten, lagunak ez bait dira ordu batzutarako bakarrik izaten.

Garbi utzi bear da bertso eskolen elburua ez dela bertsolari izatea, bertsolaritza baizik. Onek, gantxorik izango badu, bertsozaleak bear ditu eta eskola orietan dabilzanen artean bertsozaletasuna segurtaturik dago. Ez da gutxi. Izango dira tarteka bertsolari izateko ere gogoia eta asmoa bezalakoak dutenak, baina bertso eskolen elburu nagusia ez da ori, bertsozaletasuna baizik. Ortik gora etortzen dena. Apropos bila joan gabe ere etorriko da eta dagoeneko orretantxe ere, bertsolari izatean alegia, ondorio politikak ikusten asiak gara.

EUSKALDUN BERRIAK

Bertsolari eskoletan euskaldun berrien pisua oso garrantzizkoa da, batez ere iri aundietako taldeetan. Euskaldun berrientzat bertsolari aukera aparta ematen du ain bearrezko zaien lagunarte euskalduna edukitzeko. Geienean euskaldun berria euskaraz egiteagatik edo praktikatzeagatik urbiltzen da bertsolari eskolara, baina gero martxan jarritakoan, berak izaten dira arra aurrenen sartzen zaienak. Izkuntza bat ikastea beti ere lana baldin bada, euskaraz ikastea lan gogorra dela gauza jakina da. Aditzarekin eta euskal esaldia- ren egiturarekin burua apurtzen ibilita gero, ikasi duen izkuntza orrek ondo pasatzeko eta irudimena lantzeko ere balio duela esperimintatzean, ez da arrizekoa gustoa artzea. Orrez gainera bertso teknika lantzeak, neurriak eta errimak batez ere, euskara lantzeko ere modu egokia eta bariatua ematen du. Argatik edo orregatik orrelako talderen batera agertu den euskaldun berriak nekez utziko dio joateari, funtzionamendu ganorazko samarrik bada- bil beintzat.

EMAKUMEZKOAK

Beste kontu bat oso aipagarria emakumezkoen presentzia da bertsolari eskoletan, batez ere neskak. Aipamen onek ez luke beste munduko misterio- rik bear, baina gauza sobera jakina da emakumezkoak istorian zear eskuera aktibo gutxi izan duela bertsolaritzan, emen azaltzen asiko ez naizen zenbait arrazoiengatik. Zorionez bertsolari eskoletan emakumezkoen partea gizo- nezkoen ainatsu dela esan liteke. Badira talderen batzuk neskak mutilak baino geiago direnak.

Emakumezkoen presentzia au oso naturala eta bortxatu gabea izaten da. Ez da planteiatu ere egiten, taldea sortzean alaxe egokitzen baita. Orretan, beraz, istoriaren lastrea gaingitu da. Gaur ez dago esaterik, talde orien ingur- ruan beintzat, emakumezkoak alako oztopo sozial apartekorik aurkitzen dutenik. Frogarik onena da ari direla eta inolako konplikaziorik gabe.

Legarreta'tar Asier